

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Інститут рукопису

РУКОПИСНА ТА КНИЖКОВА СПАДЩИНА УКРАЇНИ

ВИПУСК 10

КИЇВ 2005

*І. І. Цинковська
Г. М. Юхимець
кандидат мистецтвознавства
Національна бібліотека України
імені В.І. Вернадського
м. Київ*

**ПАНЕГІРИЧНІ КОМПОЗИЦІЇ ІВАНА МИГУРИ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ КОЛЕКЦІЇ МІДНИХ
ГРАВІРУВАЛЬНИХ ДОЩОК XVII–XIX ст.
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)**

Мідні гравірувальні дошки з колекції НБУВ є унікальними пам'ятками українського граверного мистецтва XVII–XIX ст., що віддзеркалюють шляхи розвитку гравюри в Україні, репрезентують широкий спектр її видів і жанрів, виокремлюють художні особливості київської, чернігівської, львівської, почаївської шкіл. Більша частина дощок – це кліше ілюстрацій (в основному, титули і фронтисписи) до видань київської, чернігівської, почаївської та інших українських друкарень. Серед них – справжні шедеври книжкового мистецтва першої половини XVIII ст. – кліше гравюр до “Киево-Печерського Патерика” (1702), “Іфіки та Ієрополітики...” (1712), “Апостола” (1737) та інших видань. Колекція містить чимало кліше станкових гравюр, що репрезентують панегіричний та батальний жанри, портрет, архітектурний пейзаж. Виконані на високому художньому рівні, вони відзначаються оригінальністю композиції, виразним малюнком, досконалим володінням техніками різцевої гравюри та офорту. В цілому мідні гравірувальні дошки з колекції НБУВ засвідчують високий інтелектуальний, мистецький та технічний рівень української школи граверства, яка цілком органічно сприймається в контексті історії європейської гравюри зазначеного періоду.

Колекція представляє твори двадцяти шести різних за творчим спрямуванням та рівнем майстерності граверів – українців та

іноземних майстрів, які працювали в Україні. Серед них такі видатні художники, як Григорій Левицький, Леонтій Тарасевич, Іван Щирський, Никодим Зубрицький, чиї імена давно вже стали хрестоматійними в історії українського образотворчого мистецтва. В колекції зберігаються твори й менш відомих високопрофесійних майстрів: Івана та Федора Стрельбицьких, Аверкія Козачківського, Адама та Йосипа Гочемських, Івана Филиповича, Івана Масієвського та ін.

Майже вичерпно в колекції НБУВ представлені роботи талановитого українського художника XVIII ст. Івана Мигури, творчість якого й дотепер залишається малодослідженою. Це переважна більшість з відомих на сьогодні науковцям творів майстра – двадцять одне кліше композицій, виконаних в техніці різцевої гравюри на чотирнадцяти мідних дошках (сім з яких награвіровані з обох боків).

Д. Ровинський у статті, присвяченій творчості І. Мигури, подає перелік творів художника із сімнадцяти композицій. Серед них він називає і підписану художником дошку, яка зберігалася у Соловецькому монастирі. На її лицевому боці, пише Ровинський, було награвіровано Іллю Пророка, а на звороті – Великомученицю Катерину¹. Авторам статті місцезнаходження згадуваної Ровинським дошки встановити не вдалося. Також невідомо, де зберігаються дошки із зображеннями Іоанна Златоуста (1705) та Великомучениці Варвари (1700), репродукції з відбитків яких надруковані в публікаціях П. Попова і Г. Логвіна².

Дуже мало дійшло до нас і біографічних відомостей про І. Мигуру, які зосереджені, в основному, у працях, присвячених історії Київської академії, зокрема В. Аскоченського та Д. Вишневського. З наведених Д. Вишневським нотатків 1760 р. про архидияконів Київської митрополії з Архіву Київської духовної консисторії, дізнаємося: "1704 (года). Архидіаконъ Иларіон Мѣгура-Плаксихъ, бывшій учитель первѣе синтаксими, потомъ піитики; произведенъ онъ 1709 года октябрю во игумена въ Батури́нскій монастырь. Мирское имя ему было Іоаннъ; умѣлъ искусство купфершгихерское; посему, будучи профессоромъ, архидіакономъ, и игуменомъ, многимъ знатнымъ лицамъ приписавши, издалъ на мѣди вырѣзанныи конклюдіи, как о томъ многимъ числомъ въ Кіево-Софійскомъ каѳедральномъ монастырь имѣющіися, мѣдныя рѣзанныя таблицы свидѣтельствуяють"³.

Поки не знайдено документальних джерел, згідно з якими можна було б встановити дати народження і смерті художника. Цілком ймовірним є припущення, що він народився у Києві при-

близно у 60–70-х роках XVII ст. Навчався в Києво-Могилянській академії, де здобув фундаментальну гуманітарну освіту – прослухав повний курс риторики, філософії та богослов'я, що підтверджується текстом панегірика у гравюрі, присвяченій Стефану Яворському (1706): "...Hilaris ad Obsequia Ioannis Migura olim in Rhetoricis, Philosophicis et Theologicis per septennium discipuli...".

Після закінчення Мигурою Києво-Могилянської академії Іларій – намісник Софійського монастиря в Києві – запросив талановитого юнака для виконання художніх робіт у Софійському соборі⁴. Тут він згодом прийняв чернецтво, а 1704 р. був висвячений на архідиякона. У 1702–1703 рр., як зазначає Д. Вишневський, І. Мигура – викладач синтаксими, а в 1703–1704 рр. – піітики у Києво-Могилянській академії⁵. У 1710–1712 рр. був ігуменом Крупицького Миколаївського монастиря поблизу Батурина⁶, який було засновано ще в часи Київської Русі на мальовничому пагорбі над річкою Сейм.

І. Мигура був призначений ігуменом у скрутні для монастиря часи – монастир постраждав від воєнних дій російсько-шведської кампанії 1708–1709 рр.⁷ Можна уявити, які труднощі випали на долю настоятеля монастирської братії у ті тяжкі часи. Монастир володів багатою бібліотекою, де зберігалися, крім українських та російських, чимало книг польською, латиною та іншими мовами. Була в монастирській бібліотеці і перлина мистецтва української книги – Острозька біблія 1581 р. Немає сумніву, що ігумен Іларіон працював з цими книгами, гортав їхні сторінки, уважно розглядаючи ілюстрації.

Один з ранніх творів художника з колекції НБУВ датовано 1704 р.⁸ Це складна алегорична композиція, що прославляє професора і ректора Києво-Могилянської академії (1703–1704) Гедеона Одорського. Відомий український богослов, церковний діяч із шляхти, архімандрит Гедеон Одорський протягом 1695–1709 рр. був ігуменом Крупицького Миколаївського монастиря. У вересні 1712 р. за прихильність до гетьмана Івана Мазепи був засланий до Соловцького монастиря. У 1715–1716 рр. працював ректором духовної семінарії в Архангельську. Його перу належить фундаментальна богословська праця "Катехізіс".

Майже не викликає сумніву припущення, що Іван Мигура, як вихованець і викладач академії, був знайомий з Гедеоном Одорським і спілкувався з ним. Цілком ймовірно, що і програма гравюри

“Тріумф Гедеона” обговорювалася з самим ректором Києво-Могилянської академії, де викладав художник. Тому гравюра не тільки віддзеркалює певні естетичні норми того часу, вимоги до змісту, до композиційної будови та стилю в жанрі панегірика, але й засвідчує високий інтелектуальний рівень автора і замовника.

Композиція “Тріумф Гедеона” належить до так званих панегіричних гравюр (конклюдій), що були розповсюджені в українському мистецтві доби бароко. Сюжетно-композиційні, художньо-стилістичні особливості цього жанру, характеристика окремих майстрів та їхніх творів знайшли висвітлення у працях В. Аскоченського, Д. Вишневецького, Д. Ровинського, П. Попова, Д. Степовика, А. Макарова, В. Фоменка та ін.⁹

Твір І. Мигури “Тріумф Гедеона” виконано в техніці різцевої гравюри без травлення. На мідній дошці прямокутної форми зображено чудотворну ікону “Богородиця Братська” – увінчані пишними коронами Богоматір та Ісус, у верхніх кутах ікони – два янголи. Обабіч – дві фігури на повний зріст у розкішному вбранні з розгорнутими сувоями, що містять тексти символічного змісту. По зовнішньому периметру рами ікони награвіровано текст, що прославляє основні чесноти Гедеона – добро та духовне багатство. Угорі над іконою – Бог-Отець, Голуб-Дух, місяць та три шестикутні зірки. У цю композицію вкомпоновано текст: “В сем знамении светла победа”. Угорі праворуч зображено напівпостать святого на хмарах, який тримає у руках шапку архімандрита, посох і розгорнутий сувій з текстом: “Венец доброты от руки Господня”; угорі ліворуч на хмарах поряд з вежею зображено Святу Варвару із пальмовою гілкою, чотками та розгорнутим сувоем із текстом: “Иго се благо и бремя легко”. Над святим і Варварою стрічка тексту: “Яко дождь на руно й яко капля каплющая на землю”. Унизу посередині під іконою зображений герб Гедеона Одорського – пишний бароковий картуш, увінчаний геральдичною композицією – шапка архімандрита, посох, жезл та хрест на масивному ланцюзі. У полі герба – хрест та перші літери імені, прізвища, духовного сану митрополита: Г[едеон] О[дорський] М[онастиря] Б[атуринаського] А[рхімандрит] Σ[вятої] О[бителі] П[?] Н[икольсько] Б[атуринаської] К[рупицької]. На другому плані композиції зображено краєвид з архітектурними спорудами Крупицько-Батуринаського Миколаївського монастиря. У нижній частині дошки, у полі, відокремленому рамкою, прикрашеною з трьох боків пишним рослинним орнаментом, польською

мовою награвіровано текст панегіричного змісту на адресу архімандрита Гедеона Одорського. Під ним два рядки тексту з позначенням прізвища і дати виконання гравюри: "...Ioanes Migura Kijoviensis Metropolitani Archidiacong fecitetad invenit idem 1704 mais...". Дошка добре збереглася, але кліше гравюри відчутно відпрацьоване, в окремих місцях рівчачки штрихів та контурних ліній майже стерлися в процесі друку.

Вміння вирішувати складні завдання ідейно-образної програми, досконале володіння законами "режисури" в розробці багатофігурних алегоричних композицій, впевнений, майстерний малюнок в зображенні фігур у складних, динамічних ракурсах, тяжіння до декоративної виразності, досконале володіння технікою мідьориту – риси, що визначають кращі твори художника.

Роботи І. Мигури дають можливість виділити декілька композиційних схем залежно від визначеної програми конкретної панегіричної гравюри. Це великі за розміром і складні за символічним змістом багатофігурні композиції, насичені зображеннями алегоричних постатей (переважно в динамічних позах), клейнодів, архітектури, гербів, пишних орнаментів – все, що на думку художника, мало достойно прославляти конкретну історичну особу відповідного рангу. До такого типу належать гравюри, присвячені гетьману України Іванові Мазепі, відомому церковному діячеві, митрополиту Стефану Яворському, державному діячу мазепинської доби Василю Кочубею, єпископу Переяславському Захарію Корниловичу, а також емблема на честь миргородського полковника Данила Апостола на день Святої Пасхи.

Велику за форматом (45,5x33 см) гравюру на честь гетьмана Івана Мазепи "Princeps ecclesiaru..." (1706) Мигура виконав лише через два роки після панегірика на честь Гедеона Одорського.

З першого погляду на гравюру видно, наскільки складнішою стає програма і композиційна будова цього твору. В центрі чотири-ярусної симетричної композиції зображено Івана Мазепу, а ліворуч і праворуч від нього – алегоричні жіночі постаті, які символізують чесноти гетьмана. Фронтальне зображення могутньої постаті воїна-лицаря з булавою, у високому, пишно прикрашеному пір'ям шоломі, в латах та плащі, накинutoму на плечі, виглядає як монумент, постаментом якого сприймається пишна геральдична композиція: хрест, місяць і пестикутна зірка, за якими радіально розташовані зображення клейнода і зброї – булави, знамена, списи, шаблі, сурми, гармати, ядра.

У центрі композиції другого ярусу зображено Ісуса Христа на повний зріст з пальмовою гілкою і хрестом у правій руці в оточенні святих. Центральна алегорична композиція першого ярусу, що містить зображення хреста, шестикутної зірки з голубом і увінчаної куполом ротонди з двоголовим орлом, скіпетром та державою, з обох боків оточена зображеннями споруд, які було збудовано або перебудовано на кошти гетьмана І. Мазепи (Київський Микільський Військовий собор, Троїцька Надбрамна церква, Успенський собор та Всесвятська церква Києво-Печерської лаври, Вознесенська церква Вознесенського жіночого монастиря та, можливо, Кирилівська церква у Києві (або Вознесенська в Переяславі). Унизу зображено розгорнутий сувій з текстом-присвятою, до якого художник додав рядок із зазначенням свого прізвища і дати виконання гравюри.

Складною ідейно-образною програмою панегіричної композиції відзначається і гравюра на честь Стефана Яворського "Omens exalto..." (1706), виконана художником на звороті дошки із зображенням тріумфу Мазепи.

Відомий український письменник, церковний діяч, митрополит Стефан Яворський (світське ім'я Семен; 1658–1722) відігравав помітну роль у політичному, церковному і культурному житті країни. Народився Стефан Яворський на Волині у містечку Яворі. Переїхав з родиною у Ніжин. Вихователем його був Варлаам Ясинський (на той час ієромонах Києво-Печерської лаври). Освіту здобув у Києво-Могилянській академії. Вивчав поезію та риторiku у ректора Варлаама Ясинського. Під час навчання в Академії потоваришував з Данилом Тупталом. Прийняв чернецтво і був професором Києво-Могилянської академії. Викладав поетику, риторiku, філософію і теологію, писав вірші різними мовами, за які був удостоєний звання "лавроносного поета". 1700 р. висвячений на митрополита Рязанського і Муромського. З 1702 р. екзарх, протектор Слов'яно-греко-латинської академії у Москві. 1721 р. був призначений президентом Священного Синоду російської православної церкви. Помер у Москві 27 листопада 1722 р.

Образ Стефана Яворського, на відміну від зображеного на повний зріст гетьмана Мазепи, подано у вигляді погрудного портрета у широкій овальній рамі і вкомпоновано в центр складної багатофігурної барокової композиції. Навкруги портрета три жіночі алегоричні фігури, динамічний рух яких підсилений ефектними складками пишно вбрання, прославляють славу, добродетель та муд-

рість митрополита. Над портретом зображено святого першомученика Стефана¹⁰, який тримає митру і омофор, а також двоголового орла (символ царської влади) з митрополичим посохом і хрестом. Угорі посередині – шестиколонна ротонда, в середині якої Св. Петро з жезлом і ключами в руках. Над ротондою – Бог на хмарах, обабіч якого у шестикутних зірках зображені погруддя святих: праворуч – в короні із стрілою, ліворуч – в митрополичій митрі з посохом. Під шестикутними зірками зображено напівпостаті Преподобного Варлаама та Преподобного Симеона. Нижче награвіровано архітектурні споруди з текстом під кожним зображенням. Унизу дошки, посередині розміщено геральдичну композицію – герб митрополита Стефана Яворського у вигляді овального картуша, пишно оздобленого акантом і увінчаного митрою, жезлом і посохом. У середині поля герба вкомпоновано місяць, дві шестикутні зірки, стрілу і перші літери імені та духовного сану митрополита. Картуш з обох боків підтримують два янголи, обабіч яких зображено дві жіночі напівфігури, які підтримують великі овальні картуші з віршами на день янгола Стефана Яворського.

Зображальну частину подібних складних алегоричних композицій Іван Мигура будує за законами рівноваги. В гравюрі, присвяченій Переяславському єпископу Захарію Корниловичу (1703), по центральній вісі розміщено зображення шестистовпної ротонди із Розп'яттям, напівпостать пророка Захарії із жезлом та скрижалями, ковчег на двоступінчатому постаменті, на торцях плит якого награвіровано текст: "Небѣ ничтожѣ в Кївотѣ двѣ Скрижали каменїи" і родовий герб Захарія Корниловича у вигляді увінчаного митрою, жезлом і посохом пишно декорованого картуша, в середині якого хрест на тріступінчатому постаменті і літери: З[ахарій] К[орнилович] Є[пископ] П[ереяславський]. Праворуч і ліворуч від центральної вісі симетрично розташовані напівфігури святих (верхній ярус) та постаті на повний зріст Святої Варвари з митрою на омофорі та архангела Михаїла, який тримає єпископський посох і хрест на масивному ланцюзі (нижній ярус). Унизу дошки у видовженому по горизонталі прямокутному полі, відокремленому рамкою, награвіровано панегіричний текст латиною.

У панегірику на честь Василя Кочубея (1707)¹¹ напівфігура святого Василія Великого виокремлюється не рамкою, а пишною декоративною композицією у вигляді лаврового вінка, з трьох боків якого художник розмістив алегоричні жіночі постаті, зображені в

динамічному русі. Угорі по центральній вісі замість ротонди зображено п'ятибанну барокову церкву, що вказує на благодійницьку діяльність Василя Кочубея. Основна зображальна частина композиції завершується панорамним пейзажем із горбами, деревами та архітектурними спорудами на дальньому плані. Особливої урочистості оформленню текстової частини гравюри надає барокової форми картуш, прикрашений угорі зображеннями родинного герба Кочубеїв та пишною гірлянди з плодів та квітів, що їх з обох боків підтримують янголи.

Невимушеність, з якою Іван Мигура об'єднує у цілісну композицію алегоричні сцени та окремі зображення святих, простежується в гравюрі-емблемі на честь майбутнього гетьмана Лівобережної України Данила Апостола (1712). Політичний статус і авторитет миргородського полковника серед козацької старшини як активного учасника походів проти турецько-татарських загарбників багато в чому визначив пафос і зміст гравюри. По центральній вісі зображено дві сцени: Христос на земній кулі уражає Сатану у вигляді крилатого дракона, нижче – святий із щитом двома стрілами націлюється у пащу дракона. У нижньому ярусі композиції розміщено три пишно декорованих картуші з текстом. Середній картуш, найбільший за розмірами, увінчаний натюрмортом, що зображує зброю та герб Данила Апостола. Композиція герба складається з лицарського шолома та овального поля, в середині якого розміщено мальтійський хрест, дві шестикутні зірки та дві схрещені стріли.

Пейзажні мотиви в гравюрах І. Мигури, хоча й залишаються малопомітними і не зображені як природне середовище, в якому “живуть” персонажі, разом з тим виявляють уважне ставлення художника до природи. Пагорби, дерева, квіти, вівці, що мирно пасуться, відзначаються реалістичною споглядальністю і ліричною теплотою.

Друга схема композиційної організації панегіриків представлена гравюрами, в центрі яких домінує напівпостать конкретної історичної особи або її святого покровителя, обрамлені широкою рамою овальної форми. По овалу рами зазвичай награвіровано текст. По чотирьох кутах навколо центрального зображення розміщено постаті святих або янголів, які підтримують “портрет”, а унизу – картуш з текстом-присвятою. Репрезентативність таких композицій підсилюється зображенням герба та пишного декору.

Саме за такою композиційною схемою виконана “Епітафія Варлааму Ясинському” (1707) – відомому богослову, ректору Києво-

Могилянської академії та архімандриту Києво-Печерської лаври. Напівностать Варлаама Ясинського у митрополичому облаченні з посохом у руці зображена строго фронтально і вкомпонована у пишний бароковий картуш овальної форми. Угорі посередині – символічного змісту геральдична композиція – митра, схрещені посох і хрест, а також нагрудний хрест на масивному ланцюзі, який утворює видовжений по горизонталі овал. Обабіч овал підтримують два янголи з квітами у руках.

У долішній частині гравюри картуш з портретним зображенням Варлаама Ясинського прикрашає пишна геральдична композиція – герб митрополита, який тримають у руках два янголи, а також зображення маскарона, волют, аканта і квітів. В овальному полі герба награвіровано місяць, дві шестикутні зірки, стрілу і літери. У долішній частині композиції у полі овального картуша під заголовком “Е П І Т А Ф І О Н Ъ” награвіровано текст, що прославляє чесноти Варлаама Ясинського. Два останні рядки тексту містять відомості про автора і дату створення гравюри.

У композиційній будові панегіричних гравюр “Апостол Ірадіон” (1711) та “Симеон Богоприємець” (1712) портретні зображення історичних осіб замінено образами святих-покровителів.

У панегірику “Апостол Ірадіон”, присвяченому відомому церковному діячеві, оборонцю православ'я архімандриту Межигірського монастиря (1709–1722), архієпископу Чернігівському (1722–1733) Ірадіону Журахівському, “картину” з зображенням напівфігури апостола Ірадіона з розгорнутою книгою у лівій руці і правицею, що вказує на небо, підтримують з чотирьох боків янголи з пальмовими гілками у руках; а в панегірику “Симеон Богоприємець”¹² – янголи в руках тримають смолоскипи. В обох композиціях овальні рами “картин” прикрашені родовими гербами Ірадіона Журахівського та Симеона Савича Скарги. Текст-присвяту гравюри “Симеон Богоприємець” вміщено на розгорнутому сувої, а в композиції на честь Ірадіона Журахівського такий текст написаний на тканині, яку з обох боків тримають два янголи з пальмовими гілками.

У гравюрі, присвяченій Іванові Ломиковському (“Іоанн Предтеча – янгол пустелі”, 1711), зображення його святого покровителя Іоанна Хрестителя в широкій овальній рамі з текстом, родового герба і пишного барокового картуша з текстом-присвятою органічно об'єднано в “архітектурну” конструкцію, яку тримають два янголи з обох боків. У горішніх кутах композицію врівноважують зобра-

ження двох янголят, які тримають над головою святого лавровий вінок з текстом в овальному полі.

Талант Івана Мигури як майстра декоративного оздоблення можна простежити на прикладі гравюри "Преподобний Іоанн Лествичник" (1707), присвяченій наказному гетьману і генеральному осавулу Іванові Ломиковському. Покоління зображення його святого покровителя з розгорнутою книгою обрамлене не традиційною для Мигури широкою овальною рамою з текстом, а рослинним орнаментом, що заповнює всю площину дошки прямокутної форми. Навкруги образу преподобного Іоанна Лествичника в рослинний орнамент вкомпоновано круглі клейма у вигляді квітки, що містять символічні зображення чеснот Івана Ломиковського. У долішній частині композиції зображено пишно декорований акантом овальний картуш з текстом. У центрі картуша двоє янголят тримають родовий герб Івана Ломиковського – лавровий вінок, увінчаний короною, та два якори посередині.

Урівноважена симетрія як основа композиційної будови характерна і для гравюри під поетичною назвою "Єлецька Богоматір – нев'янучий цвіт", яка була виконана художником на початку XVIII ст. на честь архімандрита Єлецького монастиря у Чернігові Ісакія Васинкевича.

На дошці прямокутної вертикальної форми в центрі композиції зображено Древо дивовижне і образ Богородиці з немовлям. З обох боків ікони – два янголи з лавровими вінками, всередині яких награвіровано тексти. Угорі посередині над іконою Бог-Отець і Голуб-Дух. У долішній половині дошки в центрі – портрет архімандрита Ісакія Васинкевича (?), який сидить на троні і приймає митру, посох і хрест від Іоанна Хрестителя. На другому плані – краєвид з панорамою Єлецького монастиря у Чернігові. Унизу дошки прямою лінією відкреслено поле з текстом-присвятою, в якому посередині зображено герб Ісакія Васинкевича – овальний картуш, увінчаний митрою, в середину якого вкомпоновані хрест на ланцюзі та літери.

Досить незвично виглядає відома панегірична гравюра на честь гетьмана Лівобережної України Івана Скоропадського, на якій зображено постамент з панегіричним текстом, награвірованим великими рядковими літерами та скорописом: "Властелин Побідоносний Святитель Христов Ніколає Батурінскій Круніцкій в Трострілном Мужевеннаго Союза Вінцу торжественні Образованни Ясневел-

можному Єго Царского Престолу Великого ест: Обоих Сторон Дніпра, Войск Запорізького Гетману Єго Милости П: Пану. Іоанну Скоропадському. Моєму велце Милостивому Пану, Патроновий Превисочайшому Добродієви З Раболіпним Многолітнаго в Реиментарстві Правління, Здравія Мірнаго Желанієм аѿ Оковки [1709 жовтня]. Трудолобні Офірованни.

Всякий Дар Свише сходіт, Власть от Бога дана,
Ніколає Побіда во Бранех Ізбранна:
Єгда Стріли Гербови то ізобразуют,
Около Синове России в Ляврі торжествуют.
Прійми ж Образ сей с миром Вожду Іоанне
Нам по Бранех толікіх Богом дарованне.
Брань бі з вні и в внутру дуумножая Горе
Нині же Вість пронесе за самое Море.
Что Лявра при Ніколаі умножіт Побіду
Яко ни Єдиному Брани бити Сліду
Святитель Ніколає будет тебі Щитом
Страшна Тя творя протів Вражіім навітом.

Ясневелможности Вашої Благонадежднішаго моєго Пана и Добродія Желатель Слуга і Богомолец Іларіон Мігура Монастира Батуринского Свято Ніколского Крупіцкого недостойни Ігумен. З Братією”.

Із змісту віршованого тексту гравюри можна зробити висновок, що вона є частиною невідомої нам складної алегоричної композиції.

Усі відомі гравюри, які підписані І. Мигурою, або приписуються йому, це станкові твори, переважно панегіричного жанру. Працюючи над ними, художник не тільки самостійно або разом із замовником розробляв програму і визначав композиційну схему гравюр, він також складав і панегіричні тексти (часом віршовані) польською мовою або латиною. Характерним прикладом поетичного таланту І. Мигури може бути віршований текст у гравюрі, присвяченій Симеону Савичу, що була піднесена генеральному писарю у день його ангела:

Вискдь образъ Симеона, зрителя первенца!
Старъ сый, Духомъ водимый, подъемлет Младенца,
Нуждиѣ смотритъ на Его, мира испрашаетъ,
Узривши спасеніе, умрѣти жelaетъ.
Духомъ бѣ обѣщанно первѣи Хріста зрити,
Таже вѣкъ свой старческой радостно вершити.
О, да удостоиши тезоименита

Симеона, зерцаяй Христа, драга свита!
 Радуйся, п'єстунствуй имя то по Бозѣ!
 Мечъ, стрѣла, крестъ и луна сіяють на мнозѣ.
 Крестъ съ луною будетъ ти путь, ведушь къ небу,
 Стрѣла, мечъ возъисполняютъ Марсову потребу.
 Твое благородіє тымъ днесъ привѣствую,
 Написавши сей образъ, усердно дарствую.
 Пріими отъ богомольца даръ Іларіона,
 Приносящаго тебѣ зъ любви Симеона¹³.

У деяких композиціях Іван Мигура для підсилення декоративного ефекту вдається до зображення пишного рослинного орнаменту з плодів, квітів, листя, в який вкомпоновано медальйони з алегоричними зображеннями.

Яскравий представник мистецтва українського бароко І. Мигура як майстер панегіричної гравюри вирізняється серед інших українських граверів тяжінням до ускладнення (іноді навіть надмірного) насичених символами й алегоричними зображеннями композицій, до репрезентативної риторики й декоративної виразності. Зображення святих, історичних персонажів, алегорій та символів у композиціях Івана Мигури переважно супроводжуються написами дидактичного та пояснювального характеру. Розташовані у долішній частині композиції і виокремлені пишно декорованими картушами панегіричні тексти своїм високим літературним пафосом і графічною стилістикою шрифту органічно доповнюють зображальну частину не тільки змістовно, але і як важливий декоративний елемент. Тобто, в панегіричних гравюрах Івана Мигури літературні, зображальні й декоративні елементи органічно співіснують, доповнюють один одного й виконують ідейно-змістовну, образно-художню і декоративну функції.

Такий підхід Івана Мигури як типового представника українського бароко, до вирішення ідейно-образної програми панегіричного жанру засвідчує ґрунтовну обізнаність художника із творчим методом західноєвропейських майстрів бароко, які, за влучним спостереженням Г. Вольфліна, домагалися "не так величі частковостей, як цілісного результату: менше споглядання, більше настрою", і в яких "пластична форма, окреме й обмежене в мистецтві втрачає своє значення, композиція починає рахуватися з ефектами мас, тобто з найменш визначеними елементами"¹⁴.

Шістнадцять гравюр Івана Мигури, що складають більшу час-

тину його творів у колекції НБУВ, підписані художником. Стверджуючи своє авторство, Івана Мигура, так як це робили часто-густо майстри епохи Відродження, не обмежувався зазначенням лише свого прізвища (Migura; Hilarion Migura; Hilarion) та дати в певному місці дошки. Зазначаючи своє авторство, Мигура завжди намагався підкреслити старанність в роботі та свою повагу до замовника: "Тщаниєм і писаниєм Іларіона Мигури Батурин. Крупицкого м.: ігумена 1712"; "Invenit idem 1704 mai... Hilaris ad obsequ... magister Ioannes Migura orientalis Metropolis Kijoviensis arcidiaconus fecitetad"; "Мілостивого Свого П[ана]: й Добродеа Времених й Вечных Благъ Желатель і Богомолецъ Іларіоанъ Мигура, Монастыра Свято Ніколско Батуринско Крупиц[кого]: ігумень Року от Воплощєнія Слов: Божіа 1712 апріліа 3 го...". Такі характерні авторські ремарки зустрічаємо в кінці або, навіть, всередині панегіричних текстів.

Талант Івана Мигури як ритора й гравера був по достоїнству оцінений ще у середині XIX ст. дослідником історії Києво-Могилянської академії В. Аскоченським. "З малюнків Мигури, що збереглися, – писав відомий вчений, – постає дивний художній талант..., що виявляє величезну начитаність..., багатство завжди сміливого вимислу... Мигура... був і поетом свого часу; до кожної картини він додавав написи, які і не так досконалі, як його картини, та все ж значно вищі тих віршів, які читала Русь десятки років потому. А от присвяти, написані ним латиною, блискучі як за думками, так і слогом... Як добре він був обізнаний з текстом Святого Письма..., як блискуче він трактував Слово Боже... Мистецтво було душевною пристрастю Мигури; кожна неординарна подія збуджувала його мистецький талант; кожна видатна особа зображувалася ним в оточенні багатозначущої атрибутики. Можна стверджувати, що в цьому сенсі гравюри Мигури є живим літописом часів давно минулих"¹⁵.

¹ *Ровинский Д.А.* Подробный словарь русских граверов XVI–XIX вв. – СПб., 1895. – С. 285.

² *Попов П.М.* Матеріали до словника українських граверів. – К., 1926. – С. 84. – Іл. 25; *Логвин Г.Н.* З глибин: Гравюри українських стародруків. XVI–XVIII ст. – К., 1990. – Табл. 263.

³ *Вишневский Д.* Киевская академия в первой половине XVIII столетия: Новые данные, относящиеся к истории этой Академии за указанное время. – К., 1903. – С. 114. Д. Вишневський також наводить списки викладачів Академії, в яких прізвище художника подається як Іларіон Мигура-Плаксих (див.: с. 114).

⁴ *Аскоченский В.* Киев с древнейшим его училищем Академией. – К., 1856. – Ч. 1. – С. 304.

⁵ *Вишневский Д.* Указ. соч. – С. 114, 132.

⁶ *Строев П.* Списки иерархов и настоятелей монастырей российской церкви. – СПб., 1877. – С. 526. Слід зазначити, що у довідниках та дослідженнях з історії української гравюри традиційно наводиться 1709 р. як час призначення Іларіона Мигури ігуменом Батуринського монастиря.

⁷ *Попов П.* Указ. пр. – С. 84.

⁸ Першою з відомих гравюр І. Мигури, підписаних і датованих ним, можна вважати композицію "Свята Варвара". Авторську дату на гравюрі Г. Логвин прочитав як 1700 р. (*Логвин Г. Н.* Указ. пр. – Табл. 263), а В. Фоменко у наведеній нами статті (див. посилання 8) – як 1702 р. 5 грудня. Але авторський підпис на гравюрі засвідчує, що вона була виконана 2 грудня 1700 р.: *Año A70. do Decembrissta. Hylarjoannes Migura.* (*Л. Баранович.* Трубы на дни нарочитыя. – К., 1674, що зберігається у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ під шифром Кир. 44).

⁹ *Аскоченский В.* Киев с древнейшим его училищем Академией. – К., 1856. – Ч. 1. – 370 с.; *Вишневский Д.* Киевская академия в первой половине XVIII столетия: Новые данные, относящиеся к истории этой Академии за указанное время. – К., 1903. – 371 с.; *Ровинский Д. А.* Подробный словарь русских граверов XVI–XIX вв. – СПб., 1895. – 806 с.; *Попов П.* Матеріали до словника українських граверів. – К., 1926. – 140 с.; *Степовик Д. В.* Українська графіка XVI–XVIII століть: Еволюція образної системи. – К., 1982. – 331 с.; *Макаров А. М.* Світло українського бароко. – К., 1994. – 288 с.; *Фоменко В. М.* Іван-Іларіон Мигура-Плаксич та українська панегірична гравюра // Українське бароко та європейський контекст. – К., 1991. – С. 122–127.

¹⁰ *Ровинский Д. А.* Указ. соч. – С. 285.

¹¹ Кочубей Василь (бл. 1640–1708) – відомий державний діяч мазепинської доби. Виконував дипломатичні доручення гетьмана Петра Дорошенка. Був регентом генеральних військ, генеральним писарем (1687–1699), генеральним суддею (з 1700 р.). Неодноразово виконував обов'язки наказного гетьмана. Став лідером опозиції полтавської старшини, яка виступила проти гетьмана Івана Мазепи. 1708 р. був страчений біля Києва.

¹² Гравюра "Симеон Богоприємець" присвячена Семену Савичу Скарзі, який походив із козацької старшини роду Савичів на Чернігівщині, був сином Сави Прокоповича, сотника Воронезького, генерального судді та генерального писаря; дослужився до писаря Генерального Військового суду (1701–1706), і генерального писаря війська Запорізького (1709–1723). Помер 1725 року в Петербурзі.

¹³ *Аскоченский В.* Указ. соч. – С. 359.

¹⁴ *Вельфлин Г.* Ренессанс и барокко: Пер. с нем. – СПб., 1913. – С. 85. (Цитата українською мовою за монографією: *Степовик Д. В.* Леонтій Тарасевич і українське мистецтво бароко. – К., 1986. – С. 27).

¹⁵ *Аскоченский В.* Указ. соч. – С. 304–305.

